



ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ: ПОТЕНЦІАЛ – БІЛЬШИЙ ЗА ПРОБЛЕМИ



КИЇВ 2019

ВСТУП

Двосторонні відносини Польщі й України повною мірою відображають геополітичні складнощі, взаємний зв'язок між суспільствами та культурний контекст останнього століття в історії Східної Європи.

Ці відносини розвиваються під впливом міркувань безпеки та обопільного прагнення до більш тісної співпраці – або навіть альянсу. Але їм не вдалося уникнути ряду непорозумінь та конфліктів. Сусідство із величезним потенціалом залишається вразливим, на цей раз не стільки через маніпуляції великих

держав, скільки через зміни регіонального середовища та внутрішні політичні процеси.

Польща першою визнала незалежність України в 1991 році. Обидві держави сприймають одна одну як стратегічні партнери; і сприйняття це збереглося протягом майже тридцяти років, сповнених радикальних змін в міжнародному середовищі та внутрішніх політичних трансформацій в обох державах. Стан двосторонніх відносин між ними продовжує бути одним із визначальних факторів регіональної стабільності.

ІСТОРИЯ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН

При згадуванні польсько-українських відносин слово «історія» одразу ж спадає на думку. Історія відносин між двома країнами є справді тривалою й впливає на поточні політики обох держав різними шляхами.

З одного боку, турбулентна та складна історія обох народів у ХХ столітті є частиною колективної пам'яті – події, свідками яких були люди на два-три покоління старші на нас. Епохальні події наприкінці Першої світової війни були пов'язані із боротьбою за незалежність як Польщі, так і України. Результати виявились різними для двох народів. Боротьба ця створила кілька драматичних епізодів, як, наприклад, зіткнення у Львові чи спільна боротьба проти Радянської Росії, що завершилася підписанням Ризького миру 1921 року, - і ці епізоди продовжують впливати на те, як поляки й українці сприймають одні одних. Події міжвоєнного періоду й особливо під час Другої світової війни дали поштовх новому колу ускладнень, що супроводжувалися гострою емоційною реакцією. Ця історія близька до нас. Вона все ще викликає живі спогади, завдяки чому є частиною політичного процесу в обох країнах і фактором, що впливає на їхню політику стосовно одна одної.

Більш віддалена історія, як правило, веде відлік від часів Київської Русі та Польського королівства часів династії П'ястів і теж впливає на взаємне сприйняття українців і поляків. Історія створює міфи й символи, будує наративи та впливає на ідентичності. Протягом тривалого часу поляки й українці знали періоди спільної боротьби проти зовнішніх загроз, ситуативних альянсів та війн між собою. Вони бували об'єднані й роз'єднані питаннями релігії, мови, прав та кордонів. Проблеми такого роду є типовими для відносин між сусідніми державами в Європі. Однак для Польщі та України справи були більш складними «завдяки» близькості до

великих держав – Росії, Австрії та Пруссії. Суперечки та лінії розподілу між поляками й українцями активно використовувалися або підсилювалися могутніми сусідами.

Новітня історія надала нових шансів на побудову двосторонніх відносин, які були б побудовані на довірі й приносили спільну користь. Польща й Україна скористалися цими шансами. В них спільне бачення проблем безпеки в Східній Європі, вони підтримують одна одну з цілого ряду питань і вважать одна одну стратегічними партнерами.

У 1992 році Польща й Україна підписали Угода про добросусідство, дружбу та співробітництво. За два роки було підписано декларацію принципів взаємовідносин, що підкреслила стратегічне значення країн одна для одної. Увага у двосторонніх відносинах періоду 1990-х років головним чином зосереджувалася на проблемах економіки, торгівлі та історичних питаннях. Сторонам вдалося значною мірою досягти примирення, що базувалося на формулі «пам'ятаємо минуле, але думаємо про майбутнє». Через те, що і Варшава, і Київ були зосереджені на питаннях, не пов'язаних із історією, якийсь час навіть здавалось, що такий підхід спрацює. Україна займалася реформами та розбудовою держави, а Польща готувала порядок денний для приєднання до НАТО та ЄС. Здавалось, що про проблемні питання історії можна забути.

Польща грала важливу роль в подіях «Помаранчевої революції» в Україні в 2004 році. Президенти Польщі та України зазвичай мали хороші особисті стосунки й налагоджені канали комунікації. Приклад Александра Квасневського та Леоніда Кучми став особливо важливим в часи політичної кризи в Україні у 2004-2005 роках. «Помаранчева революція» привела до влади прозахідні політичні сили в Україні. «Прозахідні» в ті часи

означало також і «такі, що виступають за тіснішу дружбу із Польщею», яка вважалася одним із кращих партнерів України в Європі. Образ Польщі, які виступає адвокатом українських інтересів в ЄС, був в ті часи особливо популярним серед українців.

Підтримка України з боку Польщі збереглася навіть коли Київ розвернув свою зовнішню політику в російський бік за часів президента Януковича. Варшава активно лобювала проект Східного партнерства ЄС в цілому та Угоду про асоціацію між ЄС та Україною зо-

крема. Місія Кокса-Кваснівського була започаткована у 2012 році для врегулювання складних наслідків «вибіркового правосуддя», яке негативно впливало на відносини між Україною та ЄС із моменту ув'язнення Юлії Тимошенко. Після подій Євромайдану відносини між Польщею та Україною повернули значну частину оптимізму. Однак, справи погіршилися внаслідок окупації Криму Росією. Довгострокові наслідки кроків Кремля в Україні відчували як в Києві, так і в Варшаві. Стратегічне партнерство вимагало перегляду порядку денного.

ПОТОЧНИЙ ПОРЯДОК ДЕННИЙ

Міцність стратегічного партнерства між Польщею та Україною є похідною спільного розуміння безпекових викликів у Східній Європі. Незважаючи на те, що Польща та Україна знаходяться у різних стратегічних умовах – Польща, на відміну від України є членом ЄС та НАТО – обидві вони сприймають російський ревізіонізм як серйозну загрозу. Частково це обумовлюється і спільним історичним досвідом.

Питання безпеки відіграють найважливішу роль у порядку денному двосторонніх відносин. Вже у 2014 році сторони розуміли важливість надійної, стабільної та передбачуваної співпраці. Польща була однією з країн-ініціаторів проекту Східного партнерства у 2008 році, який було націлено на те, щоб зробити східні кордони ЄС більш безпечними та наблизити шість цільових країн до європейських стандартів. Багато що змінилося з того часу: у 2008 році питання м'якої безпеки здавалися першочерговими, і нормативна сила ЄС була найкращим інструментом для їх врегулювання. Сьогодні жорстка сила та армія грають більшу роль в роботі системи регіональної безпеки, і нормативної сили ЄС вже недостатньо для того, щоб тримати ситуацію під контролем.

Продовжуючи виступати за більш активну участь ЄС у справах безпеки Східної Європи, Польща також покладається на рішення НАТО. Варшава приймала саміт НАТО у 2016 році, де було погоджено надання Україні комплексного пакету допомоги. На цьому ж саміті країни Альянсу вирішили розмістити багатонаціональні батальйони НАТО у Польщі, Естонії, Латвії та Литві. Україна вітала ці кроки.

Польща послідовно стоїть на позиції, що двері НАТО мають бути відкриті для Укра-

їни. Разом з цим Польща залишається одним із ключових постачальників військової допомоги Україні, беручи участь у спільних навчаннях та тренуваннях. Литовсько-польсько-українська бригада була утворена у 2016 році.

Польща є другим найбільшим торговельним партнером України, а Україна займає чотирнадцяте місце серед найбільших торговельних партнерів Польщі. Потенціал розвитку двосторонньої торгівлі залишається величезним і може стати основою поглиблення взаємозалежності. Угода про асоціацію, укладена між Україною та ЄС, надає додаткових імпульсів та простору для двосторонньої торгівлі.

Останнім часом питання українських мігрантів до Польщі набуло резонансу. У 2017 році українці отримали близько 81% всіх польських робочих віз, а загальна кількість українців, що працюють в Польщі, досягає, за деякими оцінками, двох мільйонів. Динамічна економіка Польщі виграє від притоку української робочої сили, а українці, в свою чергу, мають змогу отримувати вищі зарплати в Польщі. Загальний обсяг коштів, що були направлені працівниками з Польщі в Україну оцінюється на рівні 3 мільярдів доларів щорічно. Завдяки мовній, культурній та соціальній близькості, а також ліберальному польському законодавству, Польща стала головним напрямком для українських трудових мігрантів.

В той же час це питання потребує уважного регулювання з тим, щоб звести до мінімуму ризики негативного сприйняття українців у Польщі та зростання ксенофобії. Зростання міграційних потоків між Україною та Польщею, частково завдяки лібералізації візового режиму з ЄС, також актуалізує питання

контролю над кордоном та транскордонного співробітництва.

Польща та Україна мають близькі позиції і в тому, що стосується енергетичної безпеки в Європі. Диверсифікація постачать природного газу, забезпечення транзиту російського газу територією України, відкриття європейського ринку для скрапленого газу із США – все це відповідає інтересам обох країн. У 2016 році Польща завершила будівництво LNG-терміналу, і у 2022 році планує запустити «Балтійський газопровід», який відкриє доступ до газу з Норвегії. Це дозво-

лить Польщі відмовитися від подальших закупівель газу з Росії, який на сьогодні складає близько двох третин загального обсягу газопостачання в країну. Польща й Україна активно виступали проти побудови газопроводу Північний потік-2, виходячи із його довгострокового негативного впливу на безпеку України. Польська енергетична компанія PGNiG займається постачанням природного газу в Україну, обсяг якого досяг 200 мільйонів кубічних метрів у 2018-2019 роках.

НАПРЯМИ ПОДАЛЬШОЇ СПІВПРАЦІ

У середньостроковій перспективі історія все ж таки, скоріше за все, залишиться основним проблемним питанням у двосторонніх відносинах. Поступово історичні дебати знову перетекли із академічної сфери до політичної – і залишаться там на деякий час. Апелювання до історії не пов'язані із конкретними політичними партіями чи лідерами. Це довгостроковий виклик, який є частиною широкого та глибокого процесу, в якому країни є обопільно залученими й взаємозалежними.

Розбудова чи перегляд засад національної ідентичності, до яких Україну значною мірою підштовхнула російська агресія, концентрується сьогодні на етносимволічних елементах, що включають мову, релігію, символи та історичні наративи. Більша увага до історії та залучення історії до національної розбудови запускають сході процеси у сусідніх країнах, включно із Польщею. Крім того, є інші фактори, що сприяють піднесенню чергової хвилі націоналізму у Східній Європі: зростання ксенофобії, сек'юритизація проблеми біженців і т.п. Збільшення популярності правих партій та підвищена увага до історії з боку політичних еліт, скоріше за все, стануть ключовими елементами політичної картини в країнах регіону. Такий розвиток подій, звичайно, збільшить шанси на продовження польсько-українських суперечок щодо історичних питань.

Як Польща, так і Україна зробили кроки, що погіршили ситуацію. У квітні 2015 року Верховна Рада України затвердила т.зв. «закони про декомунізацію», які передбачають відповідальність для тих, хто заперечуватиме героїзм захисників України. Цей крок був негативно сприйнятий Варшавою, особливо зважаючи на те, що закони були прийняті того самого дня, коли президент Польщі виступив у Раді із промовою, де наголосив на бажанні Польщі мати добрі стосунки із Україною. У 2016 році Сейм Польщі одноголосно прийняв резолюцію, що проголошує Волинську трагедію геноцидом поляків. У 2017 році Україна заборонила польські роботи з ексгумації

на своїй території у відповідь на демонтаж пам'ятника УПА в польському селищі Грушовіці. У 2018 році Сейм прийняв поправки до закону про Польський інститут національної пам'яті, які дозволяли кримінальне переслідування за заперечення «злочинів українських націоналістів» у 1925-1950 роках.

Політичний вимір історичних конфліктів, скоріше за все, ставатиме все сильнішим у двосторонніх відносинах. Поки що зовсім не схоже, що якась із сторін готова до чергового примирення. Більше того, для політичних еліт обох країн активізація суперечностей навколо національних символів може навіть здаватися вигідною. Однак в довгостроковій перспективі готовність прийняти відмінності у поглядах та певний рівень взаємної довіри дозволять обом державам отримати більше. Концентрація уваги на більш прагматичних питаннях та поступки в питаннях історичних там, де це тільки можливо – можуть стати початковим принципом для такої стратегії.

Безпеку необхідно тримати в центрі уваги. Польща та Україна мають реалістично оцінювати й глибоко розуміти інтереси одна одної, а українцям варто особливу увагу звертати на відмінності у сприйнятті загроз. Безпекове становище Польщі набагато краще, і порядок денний у сфері безпеки двох держав відрізняється, хоча й стратегічне бачення багато в чому спільне. Україні потрібно прагнути радше прагматичної співпраці, ніж ідеологічної вмотивованої дружби. Для цього є широкі можливості: обидві країни сприймають одна одну як стратегічних партнерів та друзів, і у відносинах між ними немає серйозних причин для конфронтації. Україна може допомогти Польщі збільшити вагу Східного партнерства у спільних політиках ЄС; а Польща може далі підтримувати Україну на шляху до членства в НАТО та ЄС.

Ініціативи у сфері регіональної безпеки також можуть стати платформами для двосторонньої співпраці. Надання більшого значен-

ня українським питанням у порядку денному Вишеградської групи або Ініціативи трьох морів може бути корисним для обох держав.

Те саме можна сказати і про спільні зусилля щодо зміцнення енергетичної безпеки регі-

ону. Диверсифікація постачань природного газу, розширення можливостей постачання скрапленого газу, покращення енергоефективності – все це є пріоритетами для обох країн.

ВИСНОВКИ

У Польщі й Україні достатньо спільного потенціалу задля того, щоб впливати на регіональні політичні процеси й формувати новий порядок денний у сфері безпеки. Цей порядок денний має бути реалістичним та брати до уваги поточні політичні й геополітичні реалії. Дієве стримування російської загрози, більше уваги з боку ЄС та НАТО до Східної Європи, потужніші інфраструктурні можливості й менше недовіри або історичних спекуляцій – це разом може зробити регіон більш безпечним.

В той же час питання, які пов'язані із національними ідентичностями, включаючи конфлікти щодо історії, навряд чи зникнуть. Посилення націоналізму буде політичним трендом у Східній Європі протягом кількох років. Польща й Україна мають навчитися з цим жити. Врівноваження питань ідентичності за до-

помогою взаємовигідної співпраці у різних сферах, впровадження регіональних проєктів, що стимулюватимуть спільні зусилля, зосередження на багатосторонніх форматах регіональної співпраці допоможе зменшити ризики, пов'язані із черговою хвилею націоналізму в Східній Європі.

Особливу увагу слід приділяти зміцненню демократичних інститутів. Цей виклик є визначальним для України, яка останніми роками вперто тримається у групі «гібридних режимів» Індексу демократій, але це питання є важливим і для інших країн регіону. Більше демократії означатиме менше насильницьких конфліктів, більше розподілу влади, кращий захист для меншин – переваги, що стануть цінними для будь-якої країни Східної Європи.

Команда проекту:

Василь Філіпчук,
Ірина Івашко,
Микола Капітоненко

Публікацію підготовлено в рамках проекту “Україна та країни Вишеградської четвірки: на шляху до кращого взаєморозуміння та добросусідства” та за підтримки Міжнародного Вишеградського Фонду.

©2018 Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД).
У разі цитування обов'язкове посилання на МЦПД



Kingdom of the Netherlands



Міжнародний центр перспективних досліджень

Телефон: +38 (044) 253-52-29

Електронна пошта: office@icps.com.ua

www.icps.com.ua